

ՇՎԷՅՑԱՐԱԿԱՆ ԳԻՒՂԸ

Սիրելի ընկեր!

Տեղեկութիւններ ես խնդրում Շվէյցարիայից, իրաւունք ունեւ, արժէ ծանօթանալ այդ երկրի հետ, ես սիրով եմ կատարում ցանկութիւնդ, Միայն թոյլ տուր ինձ խնդրեմ, որ իմ տպաւորութիւնները քեզ հաղորդեմ հրապարակով, կարծում եմ, որ քեզ պէս շատ շատերին դա հետաքրքիր կը լինի:

Ես չը գիտեմ իսկապէս, թէ չվէյցարական կեանքի որ կողմի հետ դու կը կամենայիր աւելի մօտիկից ծանօթանալ, բայց ես քեզ գրելու եմ պարբերաբար այս երկրի գիւղի մասին: Ես համոզուած եմ, որ դա քեզ մասնաւորապէս կը հետաքրքրի. դու գիւղացի ես, ինչպէս և ես: Ամբողջ քաղաքակիրթ աշխարհում չվէյցարական գիւղը առանձին հետաքրքրութեան և ուսումնասիրութեան առարկայ է եղել միշտ: Ես յիշում եմ, թէ Պարիզի վերջին 1900 թուի ցուցահանդիսին ամեն օր ինչ ահագին բազմութիւն էր խոնւում այն մուտքի առաջ, որ տանում էր դէպի չվէյցարական գիւղը: Շատ կողմերով դա չափազանց օրիգինալ է, այդ ճշմարիտ է, բայց դրանից բացի ես իմ առանձին պատճառներն ունեմ այս երկրի գիւղն ընտրել իմ նամակներին նիւթ. բացատրեմ, գուցէ և դու համաձայնեա ինձ հետ:

Մի ընդհանուր քաղաքակրթութիւն կայ, որի անունն է արեւմտեան քաղաքակրթութիւն և որ յատուկ է եւրոպական բոլոր երկիրներին: Այս ու այն երկրում որոշ տեղական գոյն, տեղական առանձնայատկութիւններ, ազգային բնաւորութիւն ընդունելով հանդերձ, եւրոպական քաղաքակրթութիւնը, եւրոպական կուլտուրան իր ընդհանուր բնորոշ գծերով մնում է համարեա նոյնը ամեն տեղ: Այդ նմանողութիւնն արտայայտուած է մասնաւոր մեծ քաղաքներում, արգիւնաբերական խոշոր կենտրոններում, և արեւմուտքին բոլորովին մի անծանօթ մարդ, օրինակ, հեռաւոր արեւելքից առաջին անգամ հասած մի չինա-

յի, մի սխալի հետզհետէ զանազան քաղաքներ այցելելով՝ հեշտութեամբ կարող է ինքն իրան միշտ մի և նոյն երկրում կարծելու թիւրիմացութեան մէջ ընկնել: Ինչ ասել կ'ուզի, որ ծիծաղելի կը լինէր ասել, թէ չը կայ գերմանական, ֆրանսիական, անգլիական նոյն իսկ շվէյցարական ուրոյն կուլտուրա, արդիւնք իւրաքանչիւր ազգի ստեղծագործող հանճարի, ցեղական առանձնայատկութիւնների, հոգեբանական զանազան ֆակտորների, տեղական-աշխարհադրական, կլիմայական և քաղաքական պայմանների, բայց անուրանալի է, որ այդ բոլոր քաղաքակրթութիւնները, իրանց պլինյիպններով, իրանց հիմունքներով ընդհանուր նմանողութիւն ունեն պահպանելով յատուկ նիւաններու եւ այդ քաղաքակրթութիւնը հարթ, հաւասար հոսող ջրի պէս միապաղաղ չի պատել արեւմուտքի բոլոր երկիրները, նրա ընթացքը ալեծածան է, վեր ու վար, մէկ տեղ չատ, միւս տեղ նուազ, մէկ տեղ հաստ շերտով, միւս տեղ նոսր: Այսպիսով կուլտուրական բարիքները անհամաչափ կերպով են տարածուած ոչ միայն զանազան երկիրներում, այլ և մի և նոյն երկրի զանազան մասերում: Շատ անգամ մի և նոյն երկրում քաղաքակրթութեան բարձրագոյն պահանջներին համապատասխանող քաղաքների կողքին հեշտութեամբ կարելի է տեսնել գիւղեր, նոյն իսկ ամբողջ գաւառներ, որոնք կուլտուրական տեսակէտից կատարեալ անտաղտնիքի մէջ են նոյն քաղաքների հետ: Այցելելով օրինակ Ֆրանսիայի գլխաւոր քաղաքները, արդիւնաբերական խոշոր կենտրոնները՝ Պարիզ, Լիօն, Մարսէլ, Նանսի, մարդ հեշտութեամբ կարող է սխալ եզրակացութեան հասնել այդ երկրի ժողովրդի ամբողջութեան մըտաւոր և տնտեսական կացութեան մասին, եթէ նա անձանօթ է օրինակ Սալօյեայի գիւղերին: Նոյնը կարելի է ասել համարեա իւրաքանչիւր երկրի մասին:

Միմիայն քաղաքներով անհնարին է ընդհանուր և ճիշտ գաղափար կազմել որ և է երկրի մասին: Միայն կուլտուրական, քաղաքակրթական բարիքների այն չափը, որ բաժին է ընկել այս կամ այն երկրի գիւղական ժողովրդին կարող է որպէս չափ ծառայել որոշելու համար նոյն ժողովրդի ամբողջութեան մտաւոր, բարոյական և տնտեսական բարեկեցութեան ընդհանուր մակերեւոյթի բարձրութիւնը: Ի՞նչ նշանակութիւն կարող է ունենալ որ և է մեծ քաղաքի էլեկտրական լուսաւորութիւնը, էլեկտրական տրամվայները, գեղեցիկ և մեծ ճամբիները, չքեղ տները և այլ բազմապիսի յարմարութիւնները, եթէ մի քիչ հեռու գիւղեր կան, ուր ճանապարհ ու կամուրջ չը կայ, ուր ողորմելի խրճիթները գիշերները չեն լուսաւոր-

ուում. ուր մարդը խարխափում է տղիտութեան ու խեղճութեան անթափանցիկ խաւարի մէջ:

Ահա թէ ինչո՞ւ անհրաժեշտ է ամենից առաջ գիւղն ուսումնասիրել, մօտիկից ծանօթանալ գիւղական ժողովրդի, այն աշխատաւոր սեւ մասսայի հետ, որ բոլոր դարերում, բոլոր աշխարհներում իր ուսերին է կրել իր հայրենիքի ճակատագրի ծանրութեան մեծագոյն մասը, որի քրտինքի կաթիլների քանակութիւնից է կախուած այս ու այն երկրի բազմն ու դժբախտութիւնը, որ իր ծոցում կրում է մի ամբողջ ազգի կենսական ոյժերի աղբիւրը, կարող է քաղաքային մշակած սերունդը փոխանակել առողջ հոսանքով և պօրիտարիայի թիւը սահմանել:

Գիւղի ազդեցութիւնն ու նշանակութիւնն էլ աւելի մեծ է մանաւանդ այն երկիրներում, ուր կազմուած չեն տակաւին արդիւնաբերական խոշոր կենտրոններ, մուտք չեն գործել մեծամեծ գրամագուլտներ, կօլլեկտիվ հսկայական ձեռնարկութիւններ արդիւնաբերական նշանաւոր ճիւղերի համար, և ուր ժողովուրդը շարունակում է կապուած մնալ իր հողին: Շվէյցարիայում ուր մեծամեծ քաղաքներ չը կան և ժողովրդի մեծամասնութիւնը երկրի բնական պայմանների չնորհիւ երկրագործութեամբ և խաշնարածութեամբ է պարապում, ուր նա՝ այդ ժողովուրդը ներկայանում է որպէս կրթուած գիւղացիների մի բազմութիւն—«Les paysans cultivés»—ինչպէս սիրում են իրանք իրանց անուանել չվէյցարացիք, գիւղի առաջնակարգ նշանակութիւնն ակներև է:

Ահա թէ ինչո՞ւ, սիրելիս, Շվէյցարիայի մասին քեզ որոշ գաղափար տալու համար ես կը սկսեմ հէնց գիւղից. երբ մի երկրում գիւղը իր աշխատաւոր ժողովրդով երջանիկ է, քաղաքների երջանկութիւնն ակներև է, մինչդեռ հակառակը միշտ չի կարող ճիշտ լինել:

Այս յառաջաբանից յետոյ, ես անցնում եմ իմ բուն նիւթին՝ չվէյցարական գիւղին: Այժմ՝ երբ այս երկրի մի գիւղում նստած գրում եմ քեզ այս տողերը, բնականապէս անկարող եմ ամեն վայրկեան չը յիշել միւս գիւղը, այն հեռաւորը, որից հեռացել ենք երկուսով էլ, ուր անցել է մեր մանկութիւնը, որ մեր կեանքի արշալոյսին ժպտացել է մեզ իր յաւուտ, զունատ ժպտով, որ մեր ճակատին գրոշմել է զեռ օրօրոցի մէջ իր անվերջ թախիծի կնիքը և որի ճակատագիրն այնքան զբաղեցնում է մեզ: Ես անկարող եմ շարունակ աչքի առաջ չունենալ մեր սղէտ, խաւար ամբոխին, որ սողում է իր ցաւերի ծանրութեան տակ մի խուլ անքոցով, որ աչքերի մէջ էլ փայլ

չունի, սրտում եռանդ ու յոյս, և երբէք, երբէք չի կարողանում երեւակայել թէ երկնքի տակ այլ վիճակ, այլ բաղդ, այլ կացութիւն հնարաւոր է իր համար: Սև գոյութիւն, անասնական մի ողբալի գոյութիւն, որ նա քաշ է տալիս դարերի միջից, ինչպէս յոգնած ճանապարհորդը փշոտ, խանձուած անապատների մէջ, լալիս է և հնազանդ է իր ճակատագրին: Ինչպէս մոռանալ նրան, ինչպէս ջնջել զլիսից այն յիշողութիւնները, որոնք լոյսի առաջին շողի, և մայրական կաթի առաջին կաթիլի հետ են տեղ բռնել: Արեւելքի յայտնի առածը յիշում է՝ «կաթի հետ մտածը՝ հոգու հետ դուրս կը գայ»: Հաւատացած եմ, որ քեզ չեմ ձանձրայնի, եթէ երբեմն իմ նամակներում, եւրոպական կեանքի պատկերների կողքին, դու գտնես նաև հայրենի ծանօթ պատկերներ, ծանօթ դէմքեր, ծանօթ երևույթներ: Ժամանակի և տարածութեան միջից այս վերջիններն ինձ երեւում են ինչպէս մանկութեան երազներ, հետու և մշուշապատ, բայց հէնց այդպէս նրանք աւելի սիրելի են ինձ, աւելի հմայք ունեն:

I

Ես ուրախ եմ, սիրելիս, որ քո նամակն ինձ հասաւ ճիշտ այն ժամանակ, երբ ամսուային արձակուրդներն անցկացնելու համար եկել եմ շվեյցարական մի գիւղ: Եւ հէնց այս գեղեցիկ առիթից կ'օգտուեմ քո հարցասիրութեանը բաւականութիւն տալու: Շվեյցարական շատ գիւղեր եմ տեսել, բայց ինչո՞ւ չը սկսել հէնց սրանից, ուր ապրում եմ: Դա աւելի հեշտ և աւելի ճշգրիտ կը լինի: Սա կարող է առաջին պատահած գիւղը համարուել, ամենաստվորականներից, որ միւսներից ոչ մի առանձին առաւելութիւն չունի: Ես քեզ կը նկարագրեմ այդ գիւղն այնպէս, ինչպէս որ նա կայ, առանց աւելացնելու, առանց չափազանցութիւնների: Եթէ նկարագրիս մէջ երբեմն գտնես վառ գոյներ, բանաստեղծական կտորներ, այդ էլ ընդունիր իբրև զուտ իրականութիւն և ոչ արդիւնք իմ երեւակայութեան թռիչքների:

Գիւղը՝ ուր ես ապրում եմ, Պիդու է կոչւում և գտնւում է վօ կանտոնում Լօզանից ոչ հեռու: Բերն գնացող քերականութուղու գիծն անցնում է մօտով և մի փոքրիկ կայարանից մինչև գիւղը հազիւ երկու կիլօմետր ճանապարհ է: Այդ տարածութիւնը ողբով անցնելը խիստ հաճելի զբօսանք է: Վար ևս իջնում մի սիրուն խճուղիով, մի պահ քայլում ես անտառապատ բլրակի կողքով, շուտով քեզ ընկերանում է մի կարկաչիւն վը-

տակ, որ ներքեւում աղմկում է ծառերի և խոտերի մէջ. ահա մի տնակ, ճանապարհի վրայ մէջքը դարձրած դէպի անտառն ու վտակը, չորս կողմից ծառեր. ահա երկրորդը, մենաւոր ու տը-
խուր, ուր մի քանի հաւեր թափառում են խոտերի մէջ, մի
քանի չիկաներ երեխաներ, որոնք խաղում են դրան առաջ և
հետաքրքրութեամբ նայում օտարականին, մի բան փափսում,
ծիծաղում. Անցնում եւ կամուրջով, կրկին լուծիւն, անտա-
ռակի ստուերը ծածկել է ճանապարհը, զով է և խաղաղ. լը-
ճուղին հարթ է, ինչպէս կտաւ, նա գալարում է ծառերի մէջ,
մարդ չի շտապում և քայլում է հանդարտ, ազահաբար ներս
քաշելով սառն օդը և ականջ դնելով անտառի մեղմ փափսուկին:

Ահա և գիւղը. մեծ չէ նա, հազիւ 15—20 տնից բաղկա-
ցած. առանսարակ Շվէյցարիայում չը կան մեծ գիւղեր ինչ-
պէս մեր երկրում, ուր 3—4 հարիւր տներ իրար վրայ խիտ
առ խիտ կուտակուած են երբեմն. Այստեղ գիւղերը միշտ
փոքր են և տներն էլ իրար վրայ թափուած չեն, այլ փռած
չրճակայքում: Առաջին շէնքը՝ որ բարձրանում է հայեացքի ա-
ռաջ՝ գիւղական երկյարկանի սպիտակ զպրոցն է, նա իշխում է
բոլոր տների վրայ, ամենից մեծն է, ամենից չքեղն է: Չը
կայ մի գիւղ, ուր զպրոցը չունենայ առաջին շինութիւնը:
Դպրոցի առաջից է անցնում գիւղի միակ լայն փողոցը, մի
սիրուն խճուղի, որի երկու կողմերում շարուած են տները:
Այս փողոցի վրայ շինուած են հասարակաց քարիայ աւազան-
ներ, ուր ջուրը անընդհատ հոսում է քարէ մեծ կուռի մէջ.
աւազանը ծածկուած է և օրուայ օր ծամին ասես, այնտեղ
կարելի է տեսնել գիւղացի կանանց և երեխաներին: Վճիտ և
առողջարար է ջուրը, մաքուր է աւազանի շուրջը, նա ոչնչով
չի յիշեցնում մեր լեռնային գիւղերի աղբիւրները, որոնց չորս
կողմում կարելի է միշտ տեսնել լուացած կանաչեղէնի մնա-
ցորդներ, հաւի և ձկան փորոտիք, փետուրներ, պտուղների
կեղեւներ և ուրիշ այնպիսի գարշութիւններ, որ մարդ նող-
կանք է զգում աղբիւրին մօտենալիս: Այստեղ հաճելի է նստել
աւազանի մօտ և լսել նրա մեղմ խշշոցը:

Տների կազմութեան, բաժանմունքների նկարագիրը թող-
նելով մի այլ անգամի, կ'ասեմ այժմ որ նրանք շինուած են
իրարից զատ զատ և իւրաքանչիւրն ունի իր փոքրիկ պարտէզն
ու բանջարանոցը, ուր աշխատում է մի կին, մի աղջիկ, կամ մի
փոքրիկ երեխա: Տների շուրջը բակի պատեր չը կան, պար-
տէզն ու բանջարանոցները ոչնչով չեն փակուած, դռների ա-
ռաջ ընկած են երկրագործական զանազան գործիքներ, կահ
կարասիք, տախտակներ, զամբիւղներ, կողովներ և այս բոլորի

վրայ ոչ մի հսկող աչք չը կայ, որովհետև ոչ մի վտանգ չը կայ։ Օտարականը կարող է ազահով կերպով անցնել փողոցով, մտնել որ տունը կամենում է, հաստալիզ գամբուներ չեն պառկած դռների առաջ, նրանց հաջոցը չի աղմկում գիւղի խաղաղութիւնը, եղած մէկ երկու շներն էլ այնքան մեղմ տեսք ունին, այն աստիճան խեղճ են, կարծես հրաման են ստացել չը հաջել, նրանք նայում են անցորդին և պոչերը կախ ձգած թողնում գնում փիլիսոփաների անտարբերութեամբ։ Մի փոքր մեծ, կասկածելի շների գնչերն էլ դրուած են երկաթէ ցանցի մէջ, որ զրկել է նրանց յանցաւոր փորձի որ և է հնարաւորութենից։ Շատ վաղուց է, որ շունն այստեղ դարձել է տան դարդ և ոչ պահապան, որովհետև անձանթին էլ թշնամի չէ, այլ եղբայր, բարեկամ։ Մեր երկրի ահագին, կատաղի շների մասին յաճախ առիթ եմ ունեցել պատմել շվէյցարացիներին. նրանք մանկական զարմանքով լսելուց յետոյ, անմեղօրէն հարցնում են, թէ ինչո՞ւ համար են այդ գազանները։—Գողերի, լինում է պատասխանը, և նրանք մնում են այն երեխայի կայութեան մէջ, որ հէնց նոր լսել վերջացրել է մի ֆանտաստիկ հէքիտի։

Առաջի, որ Պիզուն հազիւ 15—20 տուն ունենայ միասին խմբուած, որոնք և կազմում են նրա կեդրոնը, կորիզը, ուր գտնուում է պոստատունը, դպրոցը ինչպէս և շինական կառավարութիւնը։ Բայց սրանցից բացի գիւղական համայնքը էլի տներ ունի, հեռու կեդրոնից, շրջակայքում։ Այդ տները մի բանաստեղծական անկարգութեամբ յաբ ու ցրիւ փռուած են դաշտավայրի բոլոր անկիւններում իրարից խուփած մանուկների պէտ։ Սա մի սովորական երեւոյթ է շվէյցարական բոլոր գիւղերում։ Արեւըրում անապահովութիւնը, սպանութեան և կողոպուտի մշտական սարսափը ստիպել է մարդկանց ոչ միայն իրար մօտ սղմուած ապրել, այլ և հարևան տների պատերի մէջ անցքեր չինել՝ վտանգների ժամանակ օգնութիւն կանչելու։ Այսպիսով մեր երկրի գիւղերում այլ է տան տեղը, այլ է այգու տեղը, որ սովորաբար տների մօտ է լինում և վերջապէս այլ է ցանովի տեղը կամ արտը։ Շվէյցարական գիւղում հողն այգիների կառեգործաների չի բաժանուում. գիւղացին իր տունը չինում է, ուր կամենում է, բանջարանոց՝ և այգին, ուր յարմար է։ Այդ ընտրութիւնը կախուած է բացառապէս իր անձնական յարմարութիւններից, այգպէս նա իր տունը շատ անգամ աշխատում է չինել իր սամենամեծ արտի մօտ, ուր և լինի, որքան և գիւղից հեռու ընկած, այդ մի և նոյն է, ոչ մի արգելք, ոչ մի երկիւղ, նա հանգիստ կարող է ապրել իր արտում։ Եւ նայելով թէ ինչ անուն ունի այս կամ այն արտ, այս կամ

այն բլրակ, որի կողքին գնում է բնակուելու գիւղացին, նոյն անունը տրուած է և նրա շինած տանը. այսպէս Պիդուի դաշտերում կայ մենաւոր տուն որ կոչւում է՝ «Pied de boeuf» (եզան ոտք), «Corne de cerf» (եղջերուի եղջիւր) և այլն: Եւ տնկուած է այնտեղ մի հատիկ տունը, հետո մնայած բնակութիւններէյ, յերեկը արևի շողերով ողողուած գեղանկարչօրէն սպիտակին է տալիս դաշտերի միասլաղաղ կանաչի մէջ, իսկ գիշերները համատարած խաւարի մէջ նրա ճրագը լուսամուտներէյ թարթում է անցորդին և լաւութեան ու ամալութեան մէջ կեանքից, յոյսից ու աշխատանքից խօսում: Որքան պօէզիա, որքան գրաւչութիւն կայ այդ տների մենաւորութեան մէջ. այստեղ ամեն ինչ գեղեցիկ է ու մեղմ, և՛ խնձորի ու տանձի ծառերը, որոնք պատսպարում են նրան և՛ փոքրիկ շունը, որ վազվզում է, կամ պառկած է դրան առաջ, և՛ մեծ, սպիտակ կատուն, որ հնձած խոտատեղում մկներ է որսում առաւօտից երեկոյ և՛ մանաւանդ փոքրիկ աւազանը, որ լիռնային աղբրի վճիտ ջուրը հոսում է, հոսում է անընդհատ մի անուշ կարկաչիւնով: Յերեկը այդ տներում շատ անգամ մարդ չը կայ, եթէ աշխատանքի օրեր են. բայց դուր բայ է և դրան առաջ նստած են երկու փոքրիկներ, երկու դանդրահեր չէկ երեխաներ, քոյր ու եղբայր, որոնց մայրը դաշտ գնալիս պատուիրել է տանը նստել: Եւ այնտեղ են փոքրիկներն իրանց շան, հաւերի և կատուի հետ, վազվզում են, կամ ճանապարհի վրայ տնակներ շինում: Խոհեմ, խելացի մանուկներ, որոնք միշտ այնպէս հնազանդ են ծնողներին, այնքան հողատար, այնպէս մեղմ դէմքով, մեղմ աչքերով:

Երեկոներն զրօսանքի ժամերին եւ դուրս եմ գնում գիւղից դէպի դաշտ: Այնտեղ՝ կանաչադարձ հարթութեան մէջ բարձրանում է մի բլրակ, որի կատարին ծառերի մի խումբ, պսակ են կազմում: Բարձրանում եմ այդ բլրակը և խոտերի մէջ ընկղմուած նայում եմ դէպի արեւմուտք, դէպի դաշտավայրը, դէպի լեռները: Գիւղի վրայ բացուող տեսարանը կարելի է գիտել ամեն օր և չը կշտանալ: Շվէյցարական բնութեան գեղեցկութեան մասին շատ է գրուել, կրկնութիւններ չեմ ուզում անել, կ'ասեմ միայն որ այդ բնութեան մի խիստ բնորոշ գիծն է զարմանալի քնքշութիւնը, անօրինակ նրբութիւնը: Ամեն ինչ մեղմ է այստեղ, խաղաղ, նուրբ. ոչինչ վայրենի, ոչինչ յախուռն ու յանկարծական. փոփոխութիւնները թէ երկրի վրայ և թէ երկնքում, մի ամպից միւսը, մի գոյնից միւսը, ձորից դէպի բլուրը, բլրից դէպի հարթութիւնը կատարւում է կամ կատարուել է անուշիկ զգուշութեամբ, մեղմիկ շարժումով, որ հայեացքը չը

խորանի, սիրտը թռնող չը լինի, Հարաւի փոթորիկներն իրանց աւերիչ թափով չեն գալիս խռովելու այս վսեմ ներդաշնակութիւնը, բնութիւնն այստեղ ընդոստ կերպով չի ցնցում, այլ պառկած կոյսի պէս մեղմօրէն հեւում է, մարդը յանկարծական յոգեբեր բռնկումներ չի ստանում այստեղ, այլ խոհերի և մեղանխօրիայի մէջ ընկղմում։ Առաջն բացուող տեսարանը Շվեյցարիայի ամենաստօրական տեսարաններից մէկն է և սակայն նա առասպելօրէն նկարչական է։ Այս դաշտավայրը. սա մի հարթութիւն չէ, այլ կանաչի ալէծածան մի ծով, բուրավից ու գեղեցիկ, որի մակերեւոյթը երեկոյեան զով քամու առաջ դողգողում է այնքան մեղմութեամբ, այնքան քնքշութեամբ, եւ այդ կանաչազարդ հարթութեան վրայ դալարում են կտաւի պէս սպիտակ, կոկիկ խճուղիներ, երկու կողմից եզերուած ծառերի շարքերով։ Հորիզոնը եզերող լեռներն արեւմուտքում երկնքի փոնի վրայ ծրագրւում են իրանց կատարների անտառներով, և նրանցից իւրաքանչիւրը նման է գոթական ճաշակի ատամնաւոր հսկայական դղեակի, որի սրածայր աշտարակները իրանց անթիւ քանդակներով լողում են վերջալոյսի շողերում։ Ամենից շատ սիրում եմ մի մենաւոր ժայռոտ բլուր, որ յամառ կերպով պահում է իր կատարին մի քանի ծառեր, ասես եղանակների խտութեան գէմ իր գլխի ճաղատն սքողելու։ Բլուրների լանջերին, ձորակներում դեռ երեւում են հնձող գիւղացիներ, առանց բաճկոնի, լայնեզր ցօղէ գլխարկով. մի սայլ խոտով բարձած բարձրանում է յամրաբար, քաշողը մի հատիկ եղ է, երբեմն նոյն իսկ մի կով. ահա մի կին, որ չանգոյիլը ուսին դրած յետ է գալիս դաշտերից. մի խումբ աղջիկներ, որոնք ծածկւում են անտառի մէջ երգելով. նրանց տները հեռու են, բարձր լեռնալանջին, գիւղից անջատուած։ Լեռնադաշտի հէնց կենտրոնում մի ձկնածու բլուր, որի վրայ երեկոյեան մշուշի միջից երեւում է Պիղու գիւղը իր կղմինդրածածկ կտուրներով, իր սպիտակ տներով, Հեռու դաշտերում կանաչների մէջ թաղուած՝ տեսնում եմ գերեզմանատունը, ուր հանդում են մեռելները ծաղիկների բուրմունքի և մշտադալար ծառերի սօսափունի տակ։ Գիւղից դէպի հարաւ ձգուած է մի այլ բլուր, որ կրում է իր մէջքին գիւղական եկեղեցին, մի փոքրիկ շէնք, պարզ, անզարդ, որի սուր գոթական դանդաղատունը բարձրանում է համեստօրէն, և կարծես ամաչում է, որ այսքան փոքրիկ, կծկուած շէնքի վրայ ինքն այնքան բարձր է, այնպէս երկար։

Լուռ է չըջակալքը, լռութիւն է իշխում և գիւղում։ Զարմանալի է, երեկոնները՝ երբ դաշտերից, արտերից աշխատա-

ւորները վերագառնում են տաւն, դարձեալ գիւղում առանձին փոփոխութիւն չի առաջ դալիս. նոյն խաղաղութիւնը, նոյն մեղմութիւնը, որ այնպէս յատուկ է Շվէյցարիային, չվէյցարական ժողովրդին, չարունակում է: Շուն չի հաջում, անասուններ չեն բառաչում, երեխաներ չեն լալիս, մարդիկ չեն աղմկում, տներում մէկիկ մէկիկ վառում են ճրագները, ընթրիքի փամփ է, քիչ յետոյ ամենքը քուն կը մտնեն, այս օրհնուած երկնքի տակ:

Նայում եմ այս պատկերին և դարձեալ միտս է դալիս մեր գիւղը, այն տխուր հարթութիւնը, որ ձգւում է մինչև Մասիսի ստորոտները, աղային սպիտակ շերտով ծածկուած ահագին սարածութիւնը, որտեղից անասունները խոյս են տալիս, այն ճահճապատ հողերը, որոնք այնքան առատօրէն մոծակներ ու միադմներ են տալիս, այն բլրակները, որոնք մեղսւում «ղուեր»-են կոչւում, քարերով պատած, չոր, խանձուած, անմարդաբնակ, ուր սողում է օձը և ուր հրաշմանք ձեռքին մարդ է մտել արիւնածարաւ քիւրդը: Յիշում եմ մեր ճանապարհները, որոնք կարծես ոչ թէ մարդկանց ձեռքով, մտածուած կերպով են շինուած, այլ իրանք անցել են, որտեղից և ինչպէս կամեցել են, կտրտուած ցեխերով լի փոսերով. փոշու մէջ կորած՝ չոր եղանակին, անանցանելի՝ անձրեւոտ օրերին. մեր առուները, խոր ու աղմոտ, որոնք կամուրջ չունեն, յիշում եմ նրանց մէջ թաղուած ծանրակազմ, աշանդակ սայլը, ահագին, հաստավիզ գոմէշները, որոնք ճկուում են, գալարւում են, բնոր դուրս քաշել չեն կարողանում. երեկոյ է, մթնում է, տէրը՝ տանջուած փոշոտ, քրտինքոտ գիւղացին, անհանգիստ է, նա կատաղած է, չարժում է խարաղանք, կաշուէ ոլորուն խարաղանք ֆոռում է օդի մէջ, կենդանու մարմնով փաթաթւում, չորաւ պատում, որտեղից արիւնը կաթիլ կաթիլ հոսում է տգիտութեան և վայրենութեան սեղանի վրայ: Յիշում եմ մանաւանդ մեր գիւղի առաջի կամուրջը, որ տարին մի անգամ գարնանը կը շինէին բարակ փայտերով ու ցեխով, չորացած հողը վրայից կը թափուէր, կը մնար կամուրջի միայն կմախքը, մի քանի փայտեր, յետոյ այն էլ կը գողանային թուրքերը, առուն կը մնար առանց կամրջի, ճանապարհը անանցանելի, մինչև որ Մահտեսի X-ը իր հոգու վարձքի համար մի գերանի կտոր ձգէր վրան ոտքով անց ու դարձի համար: Ես ու դու մեր մանկութեան օրերում քանի անգամ դաշտ գնալիս իրար բռնած, դողդողալով անցել ենք այդ բարակ գերանի վրայից, քանի քանի ուրիշները ջուրն են թափուել և ակամայ վարդավառ արել: Ա՛խ այդ կամուրջը ես երբէք չեմ մոռանայ:

յնչէ՞ մանկութիւն, այն ժամանակ ես համոզուած էի, որ այն առուի վրայ ուրիշ որ և է կամուրջ հնարաւոր չէ և թէ ամեն երկրի մանուկներ գիւղից հեռանալիս պարտական են դողդողալով անցնել մի նման գերանի վրայից:

Հապա մեր գիւղի ամառային երեկոները. դաշտից՝ գունատ, չորացած դաշտից, նախիրը յետ է գալիս և իր հետ գիւղ է բերում միջատների անթիւ բազմութեան հետ և փոշու ամպեր. ամենքը իրար են խառնում, շները՝ չը գիտես ինչու, մէկէն սկսում են հաչել, հալածել փոշոտ, կեղտոտ, հիւժւած անասուններին, մարդիկ էլ աղմկում են, զգիւրն էլ չը գիտես ինչ է կանչում, փողոցներում աթարի կոյտերի վրայ շարուած կանաչք էլ իրար են անցնում, սկսում են ճվճվալ, գիւղի հրապարակի մէջ ունի է գոռոգոռում, մէկին ծեծում են, միւսին հայհոյում և ամբողջ գիւղը կարծես զբուռ է պատերազմական դրութեան մէջ: Այս բոլորը անցնում է աչքիս առաջից, իսկ ես շարունակում եմ բլրից նայել շվեյցարական գիւղի տեսարանին և տխուր մտքերը պաշարում են ինձ:

Յը գրութիւն!

Բնկերդ՝

ԿՈՒՐԲԱԹ-ՀԱՐՈՒՆ